

Novinarstvo u borbi protiv cenzure i autocenzure

Kako smo već naviknuti na ekonomske/finansijske probleme kao prve među razlozima koji se navode u Bosni i Hercegovini za neuspjeh u ličnom napredovanju, profesionalnoj posvećenosti i bilo kojoj drugoj sferi života, čitaocima ovog teksta ćemo unaprijed osloboditi svakog očekivanja da to neće biti jedna od dominantnih tema i ovog članka.

Savremeno doba je svjetskom novinarstvu donijelo novitete u načinima kreiranja i plasiranja medijskih sadržaja, rekonstrukcije u pogledu samih medija i njihovog organizovanja, kao i dostupnosti publike. U Bosni i Hercegovini, ove promjene su otvorile nova pitanja, ali i našle svoje mjesto rame uz rame sa starim problemima. U ovom članku ćemo se pozabaviti pitanjima cenzure i autocenzure, odnosno ograničenja i samoograničenja slobode medijskog izražavanja. Cenzura i autocenzura predstavljaju posljednicu nekoliko problema koji se javljaju u medijima, među kojima se izdvajaju: uslovi u kojima rade novinari, komercijalni i politički interesi, ideološka profilisanost, nedostaci u obrazovanju i neefikasne legislative. Pozitivan aspekt koji omogućava detaljniju analizu ovih pojava u medijskom prostoru Bosne i Hercegovine jeste porast medijskih istraživanja, kako u našoj zemlji, tako i u regionu. Ovim istraživanjima se sa velikim žarom bave predstavnici akademske zajednice i medijski eksperti, uz neizostavnu spregu sa nevladinim sektorom usmjerenim ka konstantnom poboljšavanju medijskih prilika.

Egzistencijalni strah novinara

U nedavno objavljenoj studiji *Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini* zasnovanoj na empirijskom istraživanju medijskih aktera u BiH, navode se neki od osnovnih problema među novinarima od kojih za našu temu izdvajamo naredne: novinari rade veliki broj priča svakodnevno, potplaćeni su i nemaju vremena da urade priču kvalitetno; vlasnici medija imaju komercijalne interese; znatan dio novinara je podijeljen po ideološkoj liniji; zbog političkih i ekonomskih uticaja, veliki broj novinara pristaje na cenzuru i autocenzuru iz straha da će izgubiti posao ili trpiti novčane sankcije¹. Dodatne komplikacije stvara međusobna isprepletenost ovih problema. Na primjer, ukoliko je vlasniku ili uredniku potrebna priča plasirana na određen način,

---

¹ Turčilo, Lejla i Buljubašić, Belma. (2017). *Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Heinrich Böll Stiftung. str. 44.

a novinar odbija da radi na način koji se kosi sa profesionalnim standardima, vođeni poslovnom logikom, vlasnici će naći nekoga ko hoće. U ovakvom zapletu u kojem vlasnik posjeduje monopol prijetnjom koja se uvijek iznova može aktivirati, novinar popušta pred zahtjevima moćnijih i nerijetko postaje metom onoga što je Umberto Eko nazvao *semiološkom gerilom*, danas pozicioniranom na krilima društvenih mreža. Osim toga, cenzuri doprinosi i kontinuirano omalovažavanje novinarskog rada kroz neobjavlivanje teško napravljenih priča.

Autocenzura se u medijima posebno manifestuje kroz novinarstvo odano određenoj političkoj opciji ili partiji. Primjere političke pristrasnosti su zabilježila istraživanja medijskog izvještavanja u BiH u toku predizbornih kampanja. Kroz monitoring Lokalnih izbora u BiH 2016. godine, uočeni su primjeri u kojima se određenim političkim partijama i kandidatima daje veći medijski prostor u odnosu na sve ostale partije i kandidate, ili gdje se već izabranim zvaničnicima ukazuju privilegije kroz veće korištenje medijskog prostora². Ovakvi ustupci se odražavaju na kreiranje programskih šema, kao i samih sadržaja programa, što predstavlja značajno kršenje nepristrasnosti i objektivnosti u izvještavanju. Dovodi do toga da novinari „moraju birati između etike i profesionalnosti, s jedne strane, i egzistencije, s druge“³.

Koliko su novinari slobodni u obavljanju svog posla, pokazali su rezultati istraživanja provedenog u okviru regionalnog projekta *Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i sigurnosti novinara u Zapadnom Balkanu*. „Istraživanje je pokazalo da najviše uticaja na rad novinara imaju nadležni i viši urednici, čak 76%. Najmanje uticaja na novinare imaju kolege iz njihovih ili drugih medija, i to manje od 1%. 48% ispitanika je odgovorilo da vladini zvaničnici djelimično utiču na njihov rad, dok je 44 % ispitanika odgovorilo da političari djelimično utiču na njihov rad. Mali broj, manje od 1% ispitanika, tvrdi da političari ne utiču na rad novinara“⁴.

---

² Finalni izvještaj o monitoringu izvještavanja medija u predizbornoj kampanji – Lokalni izbori 2016, Udruženje/Udruga BH novinari. Preuzeto sa: <http://bhnovinari.ba/bs/2016/12/20/finalni-izvjetaj-o-monitoringu-izvjetavanja-medija-u-predizbornoj-kampanji-lokalni-izbori-2016/>, pristupljeno 20.11.2017.

³ Turčilo, Lejla i Buljubašić, Belma. (2017). *Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Heinrich Böll Stiftung. str. 46.

⁴ Adilagić, Rea. (2016). *Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbjednosti novinara [BOSNA I HERCEGOVINA]*. Sarajevo: Udruženje/Udruga BH Novinari. str.7.

Autocenzura proizvodi cenzuru

Rješenje problema cenzure i autocenzure se ne nazire u posmatranju vrste vlasništva medija, niti u različitim tipovima medija. Naime, izvor autocenzure je u strahu novinara: strahu od pritisaka, strahu od urednika, egzistencijalnom strahu. Svi oni imaju uporište u političkim i ekonomskim elitama koji na ovaj ili onaj način imaju upliv u prostor rada – kroz finansiranje medija, uticaj na odabir upravljačkih struktura u mediju i slično. Autocenzura proizvodi cenzuru koja se kod nas najčešće manifestuje na sljedeći način: urednici koji su podložni političkim pritiscima ili su postavljeni na mjesta zahvaljujući političkoj podobnosti, zanemaruju kvalitetne priče o određenim temama, jer direktna cenzura nema smisla - i vlasnici medija znaju da mogu snositi posljedice. Zanemarivanjem važnih tema od javnog interesa se kod novinara stvaraju kognitivne šeme na osnovu kojih odbacuju takve teme kao nebitne.

Manjkavosti legislative otvaraju mogućnosti uticaja koje je teško dokazati ili – što je još gore – njihovo dešavanje ne podliježe odgovornosti. Kada je riječ o legislativi, mane o kojima govorimo se ne odnose na sam sadržaj zakona – štaviše, medijsko zakonodavstvo u BiH se smatra jednim od najboljih u svijetu. Međutim, nedostaci u pogledu transparentnosti medijskog vlasništva i transparentnosti finansiranja medija, neki su od razloga zbog kojih je u izvještaju Reportera bez granica za 2017. godinu, Bosna i Hercegovina zauzela 65. mjesto⁵ na World Press Freedom Indexu među 180 zemalja.

Javne osude verbalnih napada na novinare, kao i njihovog ometanja u obavljanju svog posla nisu same po sebi dovoljne da bi se novinar odrekao autocenzure kao mehanizma obezbeđivanja opstanka i rada u struci. Javni protesti su organizovani u par navrata, ali kao i slučaju drugih građanskih protesta, izostaje solidarnost ostatka građana sa novinarima. Online platforme za pomoć novinarima u regionu predstavljaju dobar primjer institucionalizovanog pristupa registrovanju i evidenciji napada na novinare. Osim što je postignuta vidljivost i bolji odjek u javnosti onoga što novinari prolaze, poslata je dodatna poruka nadležnim organima da nemaju izgovor da ne djeluju proaktivno u zaštiti medijskih radnika. Ovo je možda i vrhunac dometa ovih organizacija u bavljenju konkretnim prijavama, jer za postupanje po prijavi, niti za izricanje sankcije, nemaju nikakvu nadležnost.

---

⁵ <https://rsf.org/en/bosnia-herzegovina>

Digitalizacija traži jeftine, a ne kompetentne i hrabre novinare

Novi oblici izvještavanja dostupni kako tradicionalnim medijima, tako i novim medija, potpuno mijenjaju sliku novinarstva od prije posljednjih dvadesetak godina. Ove novine se dugogodišnjim novinarima i urednicima postavljaju kao izazovi, a publici kao dodatak u sadržajnosti i mogućnostima informisanja. Svakako, digitalizacija podrazumijeva i potrebu za adekvatnim vještinama onih koji žele da koriste sve njene mogućnosti u medijima: podkasti kao forme plasiranja vijesti, društvene mreže, interaktivne platforme, *data* novinarstvo i slično. Prema najnovijem izvještaju Međunarodnog centra za novinare (ICFJ), tek trećina redakcija u svijetu koristi digitalne alatke⁶. U našem okruženju, novi mediji su tek uhvatili zalet i njihov razvoj, po svemu sudeći, zavisice od paralelnog informatičkog i medijskog obrazovanja publike. S obzirom da je u BiH medijska pismenost na niskom nivou, neuređenost online sfere u kombinaciji sa lažnim vijestima i poplavi *clickbait* naslova češće proizvodi zabludu i dezinformisanost. Uzimajući u obzir i prethodni kontekst u kojem su vlasnici medija usmjereni više na profit, nego na proizvodnju objektivnih, tačnih i provjerenih informacija, „značajan dio medija ne traži profesionalce, već jeftinu radnu snagu koja neće raditi na kvalitetnim istraživačkim pričama, nego je primaran kvantitet objavljenog sadržaja u mediju“⁷.

S druge strane, novi mediji su donijeli najviše prostora za rad lokalnim medijima, omogućivši im da lakše plasiraju lokalne teme ciljanoj publici. Urednik portala *BLMojGrad.com*, Igor Požgaj, prije osnivanja ovog lokalnog medija, iskusio je rad u javnom servisu (Radio-televizija Republike Srpske) i privatnoj medijskoj kući (Alternativna televizija). Na pitanje o razlikama u pogledu uredničkog i novinarskog rada u tradicionalnim i novim medijima, kaže: „Posao novinara radim skoro dvadeset godina i znam da postoji jedno najosnovnije pravilo, ili si novinar ili nisi. Tu se kod novinara završava priča o pritisku, jer novinar ne može i ne radi u redakcijama u kojima mu se neko neprofesionalno miješa u rad. Na drugoj strani imamo većinu radnika u medijima koji se silom prilika nazivaju novinari. Tu je sva suština o novinarstvu i pritiscima. Počeo sam da radim ili bolje rečeno da učim posao na ATV-u prije 20-ak godina. Imao sam tu sreću da mi glavni urednik bude najveći novinar kojeg sam do sada upoznao i da je ATV tada bila finansijski nezavisna kuća i da se niko nije mogao "petljati" u rad Deska. Za radnike u

---

⁶ <http://www.icfj.org/sites/default/files/ICFJTechSurveyFINAL.pdf>, pristupljeno 24.11.2017.

⁷ Turčilo, Lejla i Buljubašić, Belma. (2017). Mediji i shrinking space u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Heinrich Böll Stiftung str. 45.

marketingu u to vrijeme važiolo je nepisano pravilo da ne smiju ulaziti u Desk. Na tim osnovama sam počeo učiti i graditi novinarsku "karijeru" i tako je ostalo do dan danas. Nisam nikada "trpio" pritiske jer ih nisam doživljavao. Naravno da postoje određene vrste pritisaka na ponavljam, "radnike u medijima" i oni su takvi u zavisnosti koliko inteligentna, obrazovana ili vaspitana osoba ih vrši. Tako da ti pritisci mogu biti od kompletnog pisanja teksta, instruiranja od koga radnik u medijima da uzme izjavu, do prijetnji otkazom radniku u medijima“.

Da su „u strahu velike oči“, prepoznala su i istraživanja novinarskih udruženja, kao i medijskih analitičara⁸. Nepoznavanje propisa i zakona se često odražava na manjkavosti u medijskim izvještavanjima, ali kad se radi o propisima i zakonima koji se tiču medijskih prava i sloboda, tu nastaje problem autocenzure.

Teškoće utvrđivanja cenzure

Teškoće utvrđivanja cenzure doprinosi i način i otvorenost pritisaka – iskustva i vještine vlasnika i urednika će uticati na to kakvu će mentalnu šemu i radni obrazac kreirati medijski radnik. „Inteligentni, obrazovani ljudi koji vrše pritisak rade to mnogo suptilnije i bezbolnije. Jednostavno usmjeravanjem teksta ili priče u pravcu u kojem želi da ide, a da radnik u medijima vjeruje i misli da to tako treba da se radi. Ovo nije poređenje između redakcija ATV-a i RTRS-a ovo su samo neki od modela koji kao takvi postoje u svim medijskim kućama koje novac stavljaju ispred profesije“, kaže Požgaj.

Nesumnjivo je da bez adekvatne materijalne podrške nema ni kvalitetnog novinarskog posla (velike istraživačke priče zahtijevaju i određene resurse). Međutim, lokalni mediji ukazuju na to da se odgovorno novinarstvo može ostvariti i kroz lokalne teme, kroz promjene i odgovaranje na pitanja na lokalnom nivou. Uz tako postavljene ciljeve, online lokalni mediji ima mnogo veće šanse za opstanak. Naš sagovornik odgovara na pitanje održivosti svog portala: „BLMojGrad portal je u rekordno kratkom vremenu dobio povjerenje građana Banjaluke što se odrazilo na odličnu čitanost. Na internetu su pravila jednostavna i surova. Koliko si čitan toliko i vrijediš odnosno toliko vrijedi reklama. Redakcija BLMojGrad je najveća u Republici Srpskoj, a ima najminimalnije troškove. Novinari portala su građani Banjaluke, koji slikaju, pitaju, bore se za

---

⁸ <http://analiziraj.ba/2017/05/19/zasto-se-novinari-plase-da-pisu-o-politici-i-politicarima/>

svoje naselje , za bolji i kvalitetniji život u svom gradu. U novinarstvu nema novca, samo ime i prezime novinara“.

Iako sud o cenzuri i autocenzuri ne smije da bude ishitren, a krivica svaljena na novinara, čime bi se publika (u smislu Ekove semiološke gerile) oslobodila svake odgovornosti, za dobrobit novinarske profesije ipak zaključujemo da je svaka cenzura u krajnjoj liniji pogubna za medije. Njene posljedice urušavaju funkcije i svrhu novinarskog poziva, a dugoročno poništavaju uspjehe onih pojedinaca koji su se teško borili za slobodu riječi i misli. U zaključku, da ne bismo lišili ovaj tekst razumijevanja borbe onih koji je vode, navodimo riječi Danila Kiša: „Borba sa cenzurom je javna i opasna, stoga herojska, dok je borba sa autocenzurom anonimna, usamljenička i bez svedoka, stoga u subjektu izaziva osećanje poniženja i stida zbog kolaboracionizma“⁹.

Sadržaj ovog teksta je isključiva odgovornost autora i Udruženja/udruge BH novinari i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske Unije.

Biografija:

Bojana Vukojević je zaposlena kao viši asistent na Univerzitetu u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka, na studijskom programu Sociologija. Završila je osnovni studij sociologije na Fakultetu političkih nauka u Banjoj Luci, magistrirala sociologiju na Univerzitetu u Novom Sadu gdje se sada nalazi na doktorskom studiju sociologije. Ima nekoliko objavljenih radova u naučnim časopisima i zbornicima, i autor je više članaka o medijskoj odgovornosti. Učestvovala je u brojnim istraživanjima kulture i medija.

---

⁹ Danilo Kiš. 1995. Cenzura/autocenzura. U: *Život, literatura. Sabrana dela Danila Kiša*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod. str. 97-102